

МОВНА ПОЛІТИКА В НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН ПІВДНЯ УКРАЇНИ В 1920–30-ТІ РР.

Проаналізовано мовну політику радянського уряду в навчальних закладах національних меншин Півдня України в 1920–30-ті рр. Виділено основні етапи її реалізації. Показано, що для першого етапу (1921–1924 рр.) характерним було подолання русифікації, процес українізації і відкриття національних освітніх закладів; для другого (1924 – початок 1930-х рр.) – розвиток закладів освіти рідною мовою; для третього (1933–1938 рр.) – згортання та знищення національно-культурного будівництва. Доведено, що мовна політика розглядалася урядом як тимчасовий захід. Відхід від неї супроводжувався посиленням русифікаторських тенденцій, що призвело до зниження якісних показників навчання.

Ключові слова: Південь України; національні меншини; політика «коренізації»; мовна політика; навчальні заклади.

Розвиток мов національних меншин в Україні належить до пріоритетних завдань сучасної етнокультурної політики держави. Від успішного вирішення мовних питань залежить політична стабільність, гармонійний розвиток суспільства та окремої особистості. Дослідження мовного середовища в різних регіонах України допомагає віднайти шляхи до мовної інтеграції в державі, зменшення соціальної напруги та міжособистісних конфліктів на мовному ґрунті. Південь України був і залишається регіоном з багатонаціональним складом населення, тому питання, пов'язані з мовною політикою були актуальними в 1920–30-ті рр. і залишаються актуальними сьогодні.

Проблеми розвитку та функціонування мов національних меншин в Україні вже були об'єктом дослідження науковців. Серед численної низки робіт можна виділити праці І. Зварича [25], М. Козиревої [26], О. Куць [29], І. Лопушинського [30], К. Мануїлової [31], М. Ярмоленка [43]. Переважно у своїх роботах дослідники позитивно характеризують політику «коренізації» у 1920-ті рр., що була направлена на розвиток національно-культурного будівництва, і негативно характеризують період її згортання наприкінці 1930-х рр., що призвело до штучного витіснення мов

різних народностей і закриття національних закладів освіти. Радянська доба історії національних меншин розглядалася упереджено, з перебільшенням позитивних аспектів. Сьогодні ж більшість дослідників стверджують, що радянська політика стосовно національних меншин принесла шкоду і заклала підвалини до міжетнічних конфліктів на мовному ґрунті у сучасні роки. Зважаючи на наявні джерела та історіографічну базу, автор статті ставить за мету проаналізувати мовну політику радянського уряду в навчальних закладах національних меншин Півдня України в 1920–30-ті рр., виявити основні цілі, які ставила перед собою влада, і дати оцінку ефективності і послідовності цих заходів.

Станом на 1 січня 1924 р. на території Півдня України проживали представники більш як 50 національностей [33, с. 44–57]. Друге місце після українського населення регіону посідали росіяни, чисельність яких за даними Всесоюзного перепису населення 1926 р. становила 538 308 осіб [4, с. 12–37]. Окрім кількісного складу, цей перепис дає важливі відомості про рівень писемності національних меншин Півдня України (див. таблицю).

**Рівень писемності населення Півдня України рідною мовою
за національною ознакою (у відсотках) [за даними перепису 1926 р.]¹**

Національність	писемні		у тому числі мовою своєї національності	
	міське населення	сільське населення	міське населення	сільське населення
українці	67,1	44,6	28,2	23,5
росіяни	68,4	55,4	66,9	53,3
німці	84,6	66,2	58,8	58,4
євреї	76,1	71,4	26	35,8
болгари	74,9	56,1	31,4	8,4
греки	70	71	21	15,7
білоруси	83,4	59,7	6,4	2,6
молдавани	62,2	28,7	16,7	2,5
поляки	78	66,3	36,9	34,9
чехи та словаки	87,3	79,2	51,4	44

Відомості про національну належність, зафіксовані переписом, безпосередньо пов'язувалися з даними про рідну мову, хоча це питання прямо не залежало від визначення національності опитуваного. Рідною мовою вважалася найбільш уживана і зрозуміла мова. Зокрема, серед мешканців Півдня України кількість писемного населення в середньому становила 49,5 %, а писемних рідною мовою лише 30,4 % [4, с. 12–37].

Серед етнічних груп найосвіченішими були німці. Це пояснювалось як культурними та мовними традиціями, так і їх національною обособленістю. Друге місце посідали євреї, які незважаючи на високий рівень писемності, рідною мовою володіли набагато гірше. З іншими національностями ситуація була аналогічною – більш-менш писемні українською або російською мовою, люди майже не вміли писати й читати на рідній мові.

Малий відсоток володіння рідною мовою серед національних меншин пояснювався, перш за все, асиміляційними процесами, під які вони підпадали. Цей процес включав набуття особами однієї національної групи мови і культури іншої, чому сприяло, по-перше, укладення міжнаціональних шлюбів, висока питома вага яких була властива німцям, болгарам, грекам і молдаванам [3, с. 106]. Іншим фактором, що характеризує асиміляційні зміни у суспільстві, є рівень володіння рідною мовою особами певної національності. Абсолютна більшість українців Півдня спілкувалися мовою своєї національності. Приблизно така ж тенденція характеризувала й інші національності. Винятком були лише поляки і білоруси: перші менше ніж наполовину зберегли рідну мову як засіб спілкування, а другі – на 4/5 своєї чисельності втратили її.

Стосовно ж спілкування мовою іншої національності, то тут слід відмітити популярність української та російської мов. Так, майже половина поляків вважали рідною українську мову. Певне поширення вона одержала серед білорусів (5,9 %) і молдаван (4 %). Схожі показники, хоча і в мінімальних величинах (до 1,5 %) мали місце і серед представників інших етнічних груп. Власне, українці лише на 5,6 % свого складу спілкувалися російською мовою. Серед греків таких

осіб нараховувалося 17 %. Майже чверть загальної кількості євреїв і 3/4 білорусів вважали рідною мовою російську [3, с. 106–108].

Отже, беручи до уваги асиміляційні процеси, проблема змішування мов мала відношення до кожної національності, що проживала на території Півдня України. На зміну рідній мові прийшли українська та російська мови: перша – переважно у сільській місцевості, друга – у містах.

У 1920–30-ті рр. мовна політика в УРСР цілком залежала від політики партійного керівництва СРСР, яка була спрямована на формування єдиної спільності – радянського народу з єдиною мовою міжнаціонального спілкування – російською. З огляду на це, ідеологи у свідомості громадян формували поняття «друга рідна мова» та утверджували думку про можливість гармонійного розвитку особистості в умовах двомовності [43, с. 204]. Низький рівень писемності національних меншин та асиміляційні процеси були вдало підхоплені сталінським керівництвом і втілені в нову політику «злиття націй».

Етапи здійснення процесу «злиття націй» названо Й. Сталіним у праці «Національне питання й ленінізм», згідно з якою: на першому етапі раніше гноблені нації мали посилено розвивати свою мову і культуру; на другому – повинна виникнути необхідність поряд зі своєю національною мати одну загальну, міжнаціональну мову; і лише на третьому етапі (вже після перемоги соціалізму в світовому масштабі) національні мови та відмінності почнуть відмирати, поступаючись місцем загальній для всіх світовій мові [19, с. 83]. Цією мовою мала стати російська. Отже, компартійне керівництво дало зрозуміти, що поступки в національному питанні мають тимчасовий характер (строки, протягом яких мало відбутися «злиття націй», не були названі). Така політика відбивала сталінську концепцію «розв'язання національного питання», якою передбачалося штучне підштовхування націй до «дострокового» злиття, підхльостування процесів їх прискореної асиміляції.

У перші роки радянської влади більшовицьке керівництво зрозуміло, що однією з найголовніших умов

¹ Складено та підраховано за: Всесоюзний перепис населення 1926 р. – Т. XIII. – М. : ЦСУ СРСР, 1929. – С. 12–13, 22–24, 27–28, 30–31, 36–37.

підтримки радянської влади з боку неросійських народів може стати політика тимчасових поступок і компромісів у розв'язанні національних проблем, а також відверте «загравання» з місцевою національно-комуністичною елітою. Ці умови лягли в основу політики коренізації, яка була спрямована на те, щоб надати народам, об'єднаним у СРСР, певної «культурно-національної автономії» – реальної можливості розвивати свої національні культури й мови.

Підвищувати рівень грамотності населення рідною мовою і насаджувати нову «соціалістичну культуру» доцільніше було через заклади освіти і культури. Тому у перші п'ять років політики коренізації планувалося створити мережу загальноосвітніх закладів, у яких викладання проводилося б національною мовою, налагодити випуск літератури мовами національних меншин, утворити загальноукраїнську мережу науково-дослідних і вищих навчальних установ, які б обслуговували потреби національних меншин.

Система освіти рідними мовами була закріплена відповідною правовою базою. 10 березня 1919 р. Наркомат освіти УСРР у зв'язку з відміною державної мови і проголошенням усіх місцевих мов рівноправними опублікував постанову, згідно з якою разом з російською повинна була вивчатися в районах, населених національними меншинами, рідна мова за вибором самих учнів або батьків [35, с. 100]. Завдяки цій постанові населення мало право самостійно визначати мову викладання в школах.

17 червня 1923 р. Раднарком прийняв декрет, який забезпечував рівноправність мов в Україні [27]. У ньому відзначалося, що губернські органи у відносинах між собою і центральними округами, а останні – з районами – застосовують найбільш розповсюджену в даній місцевості мову українську або російську. Декретом РНК УСРР від 27 липня 1923 р. «Про заходи в справі українізації шкільно-виховних і культурно-освітніх установ» наказувалося разом із введенням української мови, залишити як обов'язковий предмет викладання в усіх освітніх закладах російську мову [24, с.899–900]. Але, незважаючи на правові заходи, на засіданнях бюро національних меншин Півдня України часто звучали доповіді про «необхідність ведення рішучої боротьби з розмовами про перевагу російської культури над культурами більш відсталих народів, що є намаганням закріпити владу великоруської національності» [14, арк. 26–27]. Це вже говорило про підвищення інтересу населення до національної школи.

Практичними кроками для здійснення політики коренізації стали постанови ВУЦВК та РНК УСРР «Про заходи щодо забезпечення рівноправності мов і сприяння розвитку української мови» (серпень 1923 р.) [38, арк. 5–9] та «Про забезпечення рівноправності мов і про сприяння розвитку української культури» (липень 1927 р.) [23, с. 626]. В останньому документі відзначалося: «Мережу освітніх установ необхідно побудувати так, щоб населення кожної національності мало можливість отримати початкову освіту рідною мовою». Із цього моменту в Україні почалося автоматичне запровадження рішень XII з'їзду РКП(б). Враховуючи необхідність у практичному здійсненні наці-

онального питання, у 1923 р. на місцях були створені Комісії з проведення рівноправності мов [6, арк. 5].

Політика щодо впровадження рідної мови в заклади освіти стала сильною зброєю в руках радянської влади. Вона була необхідною умовою «для зміцнення союзу робітничого класу з селянством і братського співробітництва трудящих всіх націй в побудові соціалізму» [11, арк. 16]. У цьому питанні було багато позитивних моментів. Президіум ВУЦВК вважав національне питання до кінця невирішеним до того часу, поки «національні меншини не будуть забезпечені фактичною рівністю їх мови і культури» [10, арк. 274].

У 1920-ті рр. мережа національних шкіл почала швидко зростати. В Одеській окрузі у 1922/23 н. р. налічувалося 53,7 % російських шкіл, 39,5 % – українських, 6,8 % – шкіл інших національностей [16, арк. 1]. У Миколаївській окрузі у 1924 р. українські школи склали 56,7 %, російські – 34,9 %, національні – 8,4 %. У Херсонській окрузі українські школи становили 80,7 %, російські – 9 %, німецькі – 7 %, єврейські – 2,6 %, польські й шведські – 0,7 % [42, с. 163]. У 1924/25 н. р. на Півдні України діяло 236 російських шкіл, що становило 12 % від усіх інших шкіл регіону [13, арк. 48].

Процес запровадження рідної мови в навчальні заклади національних меншин Півдня України відбувався по-різному. Найкраще рідну мову зберегли німці, тому збільшення закладів освіти для них було справою великої ваги. Відкриття німецьких шкіл почалося з 1920/21 н. р. У 1923/24 рр. в Одеській губернії нараховувалося 123 німецькі школи, а до 1925 р. вони існували вже у кожному німецькому селі [17, с. 68]. Збільшення кількості національних навчальних закладів дало змогу національним меншинам навчати дітей рідною мовою. У німців ці показники були найбільш високими у 1930/31 н. р., коли рідною мовою навчалося 90 % учнів [18, с. 143].

Планове заснування мережі єврейських шкіл почалося з 1924/25 н. р. На Одещині таких існувало 46 [13, арк. 46], у самій Одесі в 1924/25 н. р. – 7, а в 1925/26 – вже 14 [34, с. 168]. Така ж тенденція до збільшення шкіл була характерна й для інших національностей. Єдину відмінність серед інших мали росіяни. Згідно з постановою Раднацмену НКО від 12 лютого 1926 р. «Про викладання української та російської мов у школах нацмену», російська мова впроваджувалася в національних школах як факультативний предмет з 2-го концентру [7, арк. 196]. У 1928 р. колегія НКО постановила обов'язкове викладання російської мови в національних школах [2, с. 11]. Але внаслідок коренізації та підвищення інтересу населення до національної школи, кількість учнів у російських школах зменшувалася за рахунок того, що їх механічно переводили на українську мову навчання [13, арк. 45].

Розвитку середньої та вищої освіти серед нацменшин сприяла постанова Раднаркому УСРР від 23 грудня 1926 р. «Про задоволення культурних потреб національностей» [15, арк. 35]. У результаті, на Півдні України були створені і працювали німецький технікум, єврейський педагогічний і машинобудівний технікуми, у 1932 р. з Ново-Полтавки був переведений в

Одесу єврейський сільськогосподарський інститут, працював єврейський робітничий університет, польські та єврейські вечірні школи, у 1926/27 н. р. при Миколаївському інституті народної освіти організовано кафедру єврейської мови [39, арк. 67].

Але при реалізації мовної політики серед національних меншин не обійшлося без перегинів та помилок. Розпочавши переведення загального навчання на національні мови, інспектори народної освіти стикалися з протидією з боку батьків і вчителів щодо їх запровадження. Масово постанови про недоцільність цього заходу приймалися на батьківських зборах у грецьких, єврейських, болгарських школах Півдня України. Небажання вчити дітей національною мовою мотивували не лише відсутністю технічної забезпеченості шкіл, але й перспективою штучного обмеження для дітей можливості у подальшому продовжити навчання, зайняти відповідне місце у суспільстві [9, арк. 222]. До того ж потрібно вказати на значну зрощеність населення Півдня України і високу популярність серед нього російської мови. Місцеві ж органи освіти, незважаючи на це, планово здійснювали поширення мережі національних навчальних закладів. Відбувалося це, як правило, без урахування побажань батьків і вчителів. Як наслідок, усі місцеві нацменоргани, ЦКНМ, ВУЦВК, Рада Національностей при РНК СРСР, місцева й центральна преса час від часу отримували відомості про насильницьку єврейзацію, полонізацію тощо.

На початку 1930-х рр. позитивні процеси в національній мовній політиці почали гальмуватися, а згодом і зовсім згорнутися. Саме тоді розпочався поворот до встановлення нової ролі російського народу – ролі «старшого брата». Про політику коренізації перестали згадувати, хоча офіційно її ніхто не скасовував. Під приводом реорганізації відділів пропаганди й агітації комітетів ВКП(б) було ліквідовано всі національні секції. У 1935 р. у виступі секретаря ЦК ВКП(б) А. Андрєєва пролунала заява, яку цілком можна розглядати як офіційну, про те, що «національне питання в нашій радянській країні може вважатися остаточно вирішеним» [1]. По суті, можна вважати, що до цього моменту і завершився процес згортання політики коренізації як такої. Перший етап сталінської політики («розвиток рідної мови і культури»), направлений на «злиття націй», на думку партійних керівників, було виконано. Надалі мала розвиватись одна загальна, міжнаціональна російська мова.

У цьому напрямку радянське керівництво також здійснило немало важливих для себе кроків. Почався період згортання національних шкіл, але все це знову робилося без урахування думок населення, вольовими заходами, без роз'яснювальної роботи серед учнів та їх батьків, без матеріального і методичного забезпечення навчального процесу. Вже 1933 р. повсюди розширено мережу російських шкіл. Зокрема, в Одесі питома вага учнів, які навчалися російською мовою, у порівнянні з 1932/33 н. р. зросла з 21 до 38 %, у Херсоні – з 0 до 39 % [21, с. 35].

Поворот мовної політики уряду у бік зрощення національних меншин відразу викликав підтримку і врочисті промови радянських ідеологів. Зокрема,

нарком освіти В. Затонський у своїх доповідях вказував, що мережу шкіл в Україні було розгорнуто так, що дітей російської, німецької, польської та єврейської національних меншин примушували вчитись в українській школі. При цьому наголос робився на тому, що примусова українізація спрямовувалась, насамперед, на «витискування» російської школи. Для досягнення цієї мети українські націонал-ухильники блокувалися з польськими, єврейськими та іншими націоналістами. Вони звинувачувались у недооцінці значення російської мови, в ігноруванні того факту, що вона «стала однією зі світових і на даному етапі є засобом культурного зв'язку у всесозному масштабі» [36, с. 161–162]. До того ж, твердження В. Затонського 1933 р. про те, що в Україні росіян «і за нацмен не вважали», можна розглядати не стільки як вперше «виголошену проблему росіян в Україні», скільки анонс і аванс продовження політики зрощення України та її національних меншин. Саме у цьому у полягали зміни в національній політиці [36, с. 177–178].

4 березня 1935 р. прийнято постанову секретаріату ЦК КП(б)У про викладання української мови в школах національних районів [41, с. 294], а 20 квітня 1938 р. – постанову РНК УРСР і ЦК КП(б)У «Про обов'язкове вивчення російської мови в неросійських школах України» [28, с. 740–741], згідно з останньою викладання російської мови розпочиналося з другого класу і виділялося на цей предмет 4–5 год. щотижня. Постанова Раднаркому України посилила процес деукраїнізації шкіл. У великих містах і промислових центрах все більше шкіл перетворювалося із двомовних у російськомовні. Російська мова набувала все більшого поширення у галузі вищої і середньої спеціальної освіти [12, с. 90].

5 вересня 1937 р. в ЦК КП(б)У надійшла телеграма за підписом Й. Сталіна такого змісту: «Терміново телеграфуйте ЦК ВКП(б), чи викладається в національних школах російська мова і якщо викладається, то з якого класу» [40, арк. 85]. Ця телеграма свідчила про незадоволення тим, що російська мова була не на першому місці.

Але такі заходи уряду не знімали проблему освіти національних меншин як таку. Докорінне її вирішення було зроблено у постанові РНК УРСР від 29 червня 1938 р. «Про реорганізацію особливих національних шкіл, технікумів, Одеського німецького педагогічного інституту і особливих національних відділів та класів у школах, технікумах і вузах УРСР» [22, с. 152–153], згідно з якою вже до 1 серпня 1938 р. мала відбутись реорганізація 766 національних початкових, неповних середніх і середніх шкіл у такі ж школи з російською (переважно) й українською мовами викладання, а також об'єднання ще 122 шкіл зі школами російськими й українськими (за територіальною ознакою).

На час реорганізації (а фактично ліквідації) мережі національних шкіл на Півдні України діяло 1 326 українських шкіл, 93 російських, 30 єврейських, 113 німецьких, 20 молдавських, 26 болгарських, 3 білоруських, 2 грецькі, 1 польська та 1 чеська. Змішаних шкіл було 65 [32, с. 45]. Забезпеченість росіян початковою школою в 1930-ті рр. на Півдні України становила від 40 до 60 % [5, с. 98]. Російську мову початково ввели в національних школах з четвертого класу

[20, с. 111], а згодом і зовсім замінили як рідною. Так, із 1939 р. в Миколаївській області не було жодної національної школи, всі були переведені на російську чи українську мови викладання [8, арк. 515].

Оцінювати однозначно політику радянського керівництва щодо впровадження рідної мови в національні заклади освіти неможливо. Вона мала як позитивні, так і негативні наслідки. Зусилля радянської влади щодо поліпшення освітнього стану національних меншин було важливою справою. Національні меншини змогли підняти рівень писемності рідною мовою. Нормально функціонувала мережа освітніх закладів різних ступенів та типів мовами нацменшин. Поступово зникло небажання населення навчатися в школі з рідною мовою викладання. Доказом цього, зокрема, були євреї: із кожним роком збільшувався відсоток дітей, що вступили до шкіл з єврейською мовою навчання. Утворено мережу сільськогосподарських, індустріально-технічних, кустарних профшкіл та педвузів мовами нацменшин, хоча вона була недостатньою для задоволення потреб населення [37, с. 122–125].

Але дискусійним залишається питання, наскільки політика впровадження рідної мови в навчальні заклади національних меншин була корисною для них самих. Зросійщене населення Півдня України не могло отримувати якісну освіту, оскільки відчувало ряд ускладнень, як-то: нестача підручників, вчителів, які б могли вільно володіти мовою своєї національності і

неволодіння рідною мовою самих учнів. Але партійні керівники так не вважали. Для них головним було виконання сталінських наказів щодо проведення національної політики і формування свідомості радянсько-налаштованої людини через заклади освіти. У результаті, якісні показники навчання були низькими.

Отже, мовна політика в навчальних закладах національних меншин початково розглядалася як маневр, тактика, тимчасовий захід, яка пройшла у своїй реалізації три етапи: 1) 1921–1924 рр., для якого характерним було подолання русифікації, процес українізації і, як наслідок, відкриття освітніх закладів для національних меншин; 2) 1924 – початок 1930-х рр. – розвиток закладів освіти рідною мовою; 3) 1933–1938 рр. – згорання та знищення національно-культурного будівництва. Із початку 1930-х рр. мовна політика зазнала кардинальних негативних змін. Відхід від неї супроводжувався не тільки нищенням наслідків політики коренізації, але й посиленням великодержавницьких та русифікаторських тенденцій, які на кінець 1930-х рр. стали домінуючими і в партії, і в суспільстві. В умовах сьогодення політична ситуація змушує замислитися над вивченням уроків минулого, а саме – досвіду національно-культурного будівництва 1920–30-х рр., набуває актуального значення і дає можливість активніше включитися у роботу по реалізації відродження і розвитку мов всіх етносів України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреев А. А. Победа ленинско-сталинской национальной политики / А. А. Андреев // Известия. – 1935. – 6 июля.
2. Бюлетень Народного комісаріату освіти. – 1928. – № 44 (131).
3. Воронко О. Г. Розвиток етнодемографічних процесів і формування соціальної структури суспільства в Україні 20-х рр. XX ст. : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.05 / Олег Григорович Воронко. – Чернігів, 1998. – 181 с.
4. Всесоюзний перепис населення 1926 р. – Т. XIII. – М. : ЦСУ ССРСР, 1929. – VII, 464 с.
5. Гриневич О. В. До проблеми розвитку національної школи на Миколаївщині в 20–30-ті роки XX ст. / О. В. Гриневич // Тези першої обласної наукової краєзнавчої конференції «Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження». – Миколаїв, 1995. – С. 96–98.
6. Державний архів Миколаївської області (далі – ДАМО), ф. П-1, оп. 1, спр. 2, 5 арк.
7. ДАМО, ф. Р-99, оп. 1, спр. 887, 392 арк.
8. ДАМО, ф. Р-161, оп. 1, спр. 1157, 527 арк.
9. ДАМО, ф. Р-161, оп. 1, спр. 1161, 226 арк.
10. ДАМО, ф. Р-161, оп. 1, спр. 1163, 277 арк.
11. ДАМО, ф. Р-161, оп. 1, спр. 1169, 102 арк.
12. Даниленко В. М. Українізація: здобутки і втрати (20–30-ті роки) / В. М. Даниленко // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. Респ. міжвідомч. зб. наук. праць. – К. : Наук. думка, 1992. – Вип. 2. – С. 79-91.
13. Державний архів Одеської області (далі – ДАОО), ф. П-3, оп. 1, спр. 1218, 103 арк.
14. ДАОО, ф. П-3, оп. 1, спр. 1815, 267 арк.
15. ДАОО, ф. П-969, оп. 3, спр. 470, 41 арк.
16. Державний архів Херсонської області, ф. Р-2, оп. 1, спр. 1, 595 арк.
17. Дизанова А. В. Культурно-просветительная работа среди немецкого населения на юге Украины в 20-е годы / А. В. Дизанова // Тезисы Второй областной историко-краеведческой научно-практической конференции, посвященной 200-летию основания Одессы и 25-летию создания украинского общества Охраны памятников истории и культуры. – Одесса : Маяк, 1991. – С. 67–68.
18. Дмитрієнко М. Німці в Україні: історія і сучасність / М. Дмитрієнко, Д. Табачник, Б. Чирко // Віче. – 1992. – № 5. – С. 135–147.
19. Єфіменко Г. Г. Зміни в національній політиці ЦК ВКП(б) в Україні (1932-1938) / Г. Г. Єфіменко // УІЖ. – 2000. – № 2. – С. 82–93.
20. Затонський В. П. З питань національної політики на Україні / В. П. Затонський // Більшовик України. – 1933. – № 9-10. – С. 107–117.
21. Затонський В. П. Нові перемоги ленинської національної політики / В. П. Затонський // Більшовик України. – 1933. – № 13–14. – С. 34–51.

22. Збірник законів і розпоряджень Робітничо-Селянського Уряду УРСР. – 1938. – № 38. – 16 липня. – 61 с.
23. Збірник узаконень і розпоряджень Робітничо-Селянського Уряду України. – 1927. – № 34.
24. Збірник узаконень та розпоряджень Робітничо-Селянського Уряду України. – 1923. – Ч. 29.
25. Зварич І. Етнополітика в Україні: регіональний аспект / І. Зварич. – К. : Дельта, 2009. – 320 с.
26. Козирева М. Е. Мовна політика в національних адміністративно-територіальних одиницях України 1920-30-х рр. як політологічний чинник / М. Е. Козирева // Наукові праці. Політологія. – 2012. – Вип. 192. – Т. 204. – С. 68–71.
27. Красный Николаев. – 1923. – 18 июля.
28. Культурне будівництво в Українській РСР: Важливі рішення Комуністичної партії і Радянського уряду 1917-1959 рр.: Зб. документів. – Т. 1. – К. : Політвидав, 1959. – 883 с.
29. Куць О. М. Мовна політика в державотворчих процесах України : Навч. посібник / О. М. Куць. – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2004. – 275 с.
30. Лопушинський І. П. Збереження і розквіт мов національних меншин в Україні: євроінтеграційна політика української держави / І. П. Лопушинський // Наукові праці. Державне управління. – 2011. – Вип. 147. – Т. 159. – С. 19–22.
31. Мануїлова К. В. Українізація інтелігенції національних меншин південно-західного регіону УРСР / К. В. Мануїлова // Інтелігенція і влада. – 2012. – Вип. 26: Історія. – С. 116–125.
32. Михайлуца М. Сталінщина: розвал національних шкіл Одещини (1937–1938 рр.) / М. Михайлуца, М. Бурундукова // Розбудова держави. – 1994. – № 6. – С. 45–47.
33. Національні меншості на Україні (реєстр селищ). – Харків : Держвидав України, 1925. – 65 с.
34. Отчет Одесского окружного исполнительного комитета за 1924–1925 год. – Одесса : [Б. и.], 1926. – 215 с.
35. Повідомлення Бюро друку України про видання постанови Наркомосу УРСР про відміну державної мови й оголошення всіх мов рівноправними. 10 березня 1919 р. // УІЖ. – 1990. – № 6. – С. 110.
36. Рафальський О. О. Національні меншини України у ХХ столітті: Історіографічний нарис / О. О. Рафальський. – К. : Полнос, 2000. – 447 с.
37. Стан і завдання культбудівництва на Україні. – Харків : Держвидав України, 1927. – 152 с.
38. Центральный державный архив вищих органов власти та управления Украины (далі – ЦДАВО України), ф. Р-1, оп. 2, спр. 3273, 19 арк.
39. ЦДАВО України, ф. Р-166, оп. 6, спр. 709, 80 арк.
40. Центральный державный архив громадських об'єднань України, ф. 1, оп. 20, спр. 7219, 161 арк.
41. Чорна книга України: Зб. документів, архівних матеріалів / Під ред. Ф. Зубанича. – К. : Видавничий центр «Просвіта», 1998. – 784 с.
42. Шевцова В. Ю. Початок становлення системи національної освіти на півдні України в 20-ті роки ХХ ст. / В. Ю. Шевцова // Південний архів: Зб. наук. праць. – Херсон, 1999. – Вип. 1. Історичні науки. – С. 161–165.
43. Ярмоленко М. І. Мови корінних народів та національних меншин в Україні: правничо-політична база функціонування / М. І. Ярмоленко // Наукові записки. – 2012. – Вип. 5 (61). – К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. – С. 203–215.

И. С. Миронова

ЯЗЫКОВАЯ ПОЛИТИКА В УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ НАЦИОНАЛЬНЫХ МЕНЬШИНСТВ ЮГА УКРАИНЫ В 1920–30-е ГГ.

Проанализировано языковую политику советского правительства в учебных заведениях национальных меньшинств Юга Украины в 1920-30-е гг. Выделены основные этапы ее реализации. Показано, что для первого этапа (1921–1924 гг.) характерным было преодоление русификации, процесс украинизации и открытие национальных учреждений образования; для второго (1924 – начало 1930-х гг.) – развитие учреждений образования на родном языке; для третьего (1933–1938 гг.) – сворачивание и уничтожение национально-культурного строительства. Доказано, что языковая политика рассматривалась правительством как временная мера. Уход от нее сопровождался усилением русификаторских тенденций, что привело к снижению качественных показателей обучения.

Ключевые слова: Юг Украины; национальные меньшинства; политика «коренизации»; языковая политика; учебные заведения.

I. Mironova

THE LANGUAGE POLICY IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF NATIONAL MINORITIES OF THE SOUTH UKRAINE IN 1920-30-IES

Analyzes the language policy of the Soviet government in the educational institutions of national minorities of southern Ukraine in 1920–30-ies., highlights differences and similarities its implementation among the various national groups of the region. Specified the problems and difficulties in implementing this policy: Russification of the region, lack of textbooks, school equipment, teachers of the national language.

Considered the legal and political background of the functioning of minority languages, showing the change in policy of the Soviet government's of the national language policy. Emphasized that this policy reflects the Stalinist concept of «solving the national question», which was supposed an artificial pushing nations to «early» fusion,

stimulating processes of assimilation and accelerated the formation of the total for all nations of the world language, which had become Russian.

Highlight the main stages of the language policy. It is shown that for the first phase (1921–1924) was characterized by overcome Russification, process of ukrainization, opening educational institutions for minorities; the second (1924 – early 1930 s.) – the development of educational institutions in their native language; for the third (1933–1938) – clotting and destruction of national cultural development.

Proved that the language policy in schools of national minorities is seen as a maneuver tactics and temporary measure. Positive aspects of education in native languages which were characteristic of the 1920s. led to increased levels of literacy and education of national minorities of the South of Ukraine. In the late 1930's. these achievements were lost and education with native language minimized. A departure from language policy was accompanied by increasing of Russification imperial and trends, resulting in lower quality indicators of learning.

Key words: *South of Ukraine; national minority; policy of «indigenization»; language policy; educational institutions.*

Рецензенти: *Котляр Ю. В., д-р іст. наук, проф.
Сінкевич Є. Г., д-р іст. наук, проф.*

© Міронова І. С., 2016

Дата надходження статті до редколегії 01.03.2016